

899.969.3

3 15

50 Ymvd. 89 6.

27000000212

ილია ქავჭავაძე

გვ. 89

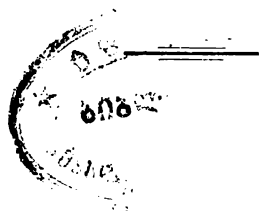
გზავრის წერილები

1628
1734
1734

ავტორის სურათით და მოკლე ბიოგრაფიით

2700000002/2

10

2

ტფილისი

სტამბა-ლიტოგრაფია საქართველო. რესპუბ. რკ. გზისა

1919

თლიუქის ბაბლითიქა	
დარბაზი	16
ბაბლითიქა	270000000212
ბაბლითიქა	889.969.3 515

ილია გ. ჭავჭავაძე

ილია ჭავჭავაძე

დაიბადა სოფ. ყვარელში (თელავის მაზრა) 27 ოქტომბერს 1837 წელს. პირველ-დაწყებითი სწავლა მიიღო სახლში; თერთმეტი წლისა მამამ მიაბარა ტფილისის ერთ კერძო პანსიონში, საიდანაც შემდეგ გადავიდა გიმნაზიაში.

1857 წელს გაემგზავრა პეტერბურგს და შევიდა უნივერსიტეტში იურიდიულ ფაკულტეტზე. მეოთხე კურსზე იყო, რომ თავი დაანება უნივერსიტეტის სტუდენტების არეულობის გამო 1861 წ.

1863 წ. დაარსა ჟურნალი „საქართველოს მოამბე“, რომელიც გამოდიოდა ერთი წლის განმავლობაში.

1864 წ., მთავრობა რომ გლეხების განთავისუფლებას შეუდგა საქართველოში, ი. ჭავჭავაძე გაგზავნილი იქნა განსაკუთრებულ მინდობილებათა მოხელედ ქუთაისის გუბერნატორთან გლეხებისა და ბატონების ურთიერთობის გამოსაკვლევად.

ამავე წლის ნოემბერში დაინიშნა დუშეთის მაზრის მომრიგებელ შუამავლად, ხოლო 1868 წ. მომრიგებელ მოსამართლედ. 1874 წ. თავი გაანება სახელმწიფო სამსახურს და გადმოვიდა ტფილისში, სადაც მალე დაიკავა სათ.-აზნაურო ბანკის თავმჯდომარის ადგილი.

1885 წ. არჩეულ იქნა წერა-კითხვის საზოგადოების თავმჯდომარედ და ამ თანამდებობაში დარჩა სიკვდილამდის.

1877 წ. დაარსა ყოველკვირეული გაზეთი „ივერია“, რომელიც შემდეგ გადააკეთა ყოველთვიურ ჟურნალად,

II

ხოლო 1885 წ. დღიურ გაზეთად. 1902 წ. „ივერია“ გადასცა სხვებს.

მწერლობა ი. ჭავჭავაძემ დაიწყო 1857 წ., როდესაც „ცისკარში“ დაიბეჭდა მისი რამდენიმე ლექსი. შემდეგ მისი ნაწერები იბეჭდებოდა „საქართველოს მოამბეში“, „დროებაში“, „კრებულში“, „ივერიაში“, „მოამბეში“. მის კალამს ეკუთვნის პოემები: „სურათი ყაჩაღის ცხოვრებიდან“ (კაკო ყაჩაღი), „დედა და შვილი“, „აჩრდილი“, „დიმიტრი თავდადებული“, „განდეგილი“; მოთხრობები — „კაცია აღამიანი“, „გლახის ნამბობი“, „მგზავრის წერილები“, „გლახთა განთავისუფლების პირველ დროების სცენები“, „სახრჩობელაზედ“, „ოთარაანთ ქვრივი“, „ნიკოლოზ გოსტაბაშვილი“; მრავალი პუბლიცისტური, პოლიტიკური და კრიტიკული წერილი: „ცხოვრება და კანონი“, „აი ისტორია“, „სომეხთა მეცნიერნი და ქვათა ღაღადი“ და სხ.

ილია ჭავჭავაძე მოჰკლეს 1907 წ. აგვისტოს 30-ს, სოფ. წიწამურის ახლო. დასაფლავებულია მთაწმინდაზე, ტფილისში.

ვლადიკავკასილამ ტფილისამდე

I

დილის ექვსი საათი შესრულდა თუ არა, იმ სასტუმროს კარების წინ, რომელშიაც მე წინაღამეს ჩამოვხტი, რუსის პირ-დაუბანელმა და თავდაუვარცხნელმა „იამშიკმა“ ფოშტის პოვოსკა მოაყენა. ეს იყო ვლადიკავკასში. საკვირველია! რუსის მხატვრების სურათებზედ რა ლამაზად არის ხოლმე გამოყვანილი ამ სქელ-კისერა „იამშიკის“ ბრიყვი სახე, იმისი მიდუნ-მოდუნებული ზღაზვნა და უადამიანო და პირუტყვეული მიხვრა-მოხვრა. რამოდენადაც სურათია კარგი, ორი იმოდენად ნამდვილი საძაგელია, მაგრამ ამბობენ: И дымъ отечества намъ сладокъ и пріятенъ. კვამლის სიტკბოებისა კი რა მოგახსენოთ და სიამოვნებისას კი ამას გეტყვით, რომ კვამლი ფრიად სასიამოვნოა, ნამეტნავად მაშინ, როცა თვალებიდან ცრემლებს გვაყრევინებს ხოლმე.

როცა ავიბარგე, ესე იგი ჩემი ერთად-ერთი ბოხჩის ოდენა ცალ-თვალა ტყავის ხურჯინი ჩავაგ-

დე პოვოსკაში, მივუბრუნდი ჩემს ახლად გაცნობილს ფრანსიელს გამოსასაღმებლად.

— ეს ეტლი ვისი მოგონილია? მკითხა მან და მიმიშვირა ხელი ფოშტის პოვოსკაზედ, რომელზედაც ჯერ არ გამოფხიზლებული „იამშჩიკი“ უგემურად სთვლემდა.

— რუსისა, ვუპასუხე მე.

— მგონი, არა ხალხი მაგაში არ შეეცილოს. მეგრალებით მე თქვენ, რომ იძულებულ ხართ მაგას გაალაყებინოთ თქვენი ტვინი და გაადღვებინოთ თქვენი გულ-მუცელი.

— რა ექნათ? თუ მთელი რუსეთი მაგით დადის, მე რაღა დამიშავდება?

— იმიტომაც შორს არ არის წასული!.. ღმერთმა მშვიდობის მგზავრობა მოგცეთ. მე კი, სწორედ გითხრათ, თავს ვერ გამოვიმეტებდი, რომ მაგაში ჩავმჯდარიყავ. მშვიდობით. თუ შევხვდეთ ერთმანეთს კიდევ როდისმე, გთხოვთ მიცნობდეთ.

— ამ სიტყვაზედ მომაწოდა ხელი გამოსასაღმებლად და ისე მჭიდროდ მომიჭირა ხელი, როგორც მარტო ევროპიელმა იცის ხოლმე.

პოვოსკაში ჩავჯექ.

„იამშჩიკმა“ ერთი შემომიბღვირა, მერე აკრიბა სადავეები, „მწუო, მწუო“, დაუწრუწუნა მჭლე ცხენებს და მოუდერა შოლტი. მჭლე ცხენებმა ყურიც არ შეიბერტყეს. Ну, чо-о-ортъ, трогай што ли! დაუყვირა ცხენებს, აიქნივა სადავენი და

ფეხებით ტყაპუნი დაიწყო. შენც არ მომიკვდე, ცხენებმა ფეხი არ შესძრეს. ამ ყოფას ის ჩემი ნაცნობი ფრანსიელი ფანჯარიდამ უყურებდა და სიცილითა სკდებოდა. რა უხაროდა იმ სულელს?

— მთელი რუსეთი მაგით დადის განა? ხა, ხა, ხა, ხითხითებდა იგი: მაგითი დადის? ვილა დეწევა?

თუმცა მე სამხიარულო არა მჭირდა-რა, მაგრამ მეც გამეცინა. იამშჩიკმა თავისი ძროხის თვალები ჩემკენ მწყრალად მოაბრუნა და პირუტყვულად ბღვერა დამიწყო. მერე ისევ ცხენებისაკენ მიიგრიხა სქელი კისერი და ორიოდე შოლტი გადაუჭირა. ცხენებმა, შეიტყეს რა, რომ მეტი გზა არ არის, ყოველს დაკვრაზე ტყუპ-ტყუბი ტლინკები ჰყარეს, დაიძრნენ როგორც იყო ადგილიდან და ძუნძულით გასწიეს. დანჟღრეულობა ზარმა დაიწყო თავისი უგემური ჟღარა-ჟღური, პოვოსკამ ქვებზედ ხტომა და მე ლაყლაყი ხან აქედ და ხან იქით.

II

ამ ყოფით განვშორდი ვლადიკავკასს და ზირი ჩემის ქვცუნისკენ ვქენი. თერგის ხიდი ისე გამოვიარე, რომ, არამც თუ წყალი დამელიოს, თვალიც არ ამიხილია. მეშინოდა, რომ თერგ-დაღეულობა არ დამწამონ-მეთქი. თერგ-დაღეულები ჩვენს ქართველს კაცს როგორღაც არ ექაშნიკება

და არ მოსწონს. ამაზედ ფრიად საფუძვლიანი საბუთი აქვთ: პირველი, იმიტომ არ მოსწონთ, რომ თერგ-დალეულები მართლა და თერგ-დალეულები არიან, მეორე, იმიტომ... იმიტომ, რომ მეორე-დაც თერგ-დალეულები არიან, მესამე იმიტომ... იმიტომ... იმიტომ, რომ მესამედაც თერგ-დალეულები არიან. მოდი და ამისთანა ჭკვიანური საბუთი საბუთით დაურღვიე ჩვენს დარღვეულს ქართველობას.

ეგ დასაღუპავი თერგი! რა ორპირი ყოფილა! დახე, როგორ მომკვდარა, რაკი ზურგი ჩვენკენ უქნია და პირი რუსეთისაკენ, რაკი გაუმინდვრებია და გაუვაკნია, როგორღაც ის დევ-გმირული ხმა ჩასწყვეტია. ჩვენი დამთხვეული თერგი ვლადიკავკასთან ის არ არის, რომელზედაც ჩვენს პოეტს უთქვამს:

„თერგი ჰრბის, თერგი ჰღრიალებს,
კლდენი ბანს ეუბნებიან“...

იქ ისე დამდოვრებულა, ისე მიმკვდარა, თითქო ან როზგ ქვეშ არის გატარებული, ან დიდი ჩინი მიუღიაო. მაგრამ იქნება თერგი იქ ეგრე იმიტომ მიჩუმებულა, რომ მობანე კლდენი გვერდთ არ ახლავს, ის კლდენი, რომლის:

„კლდოვანთა გულთა ღრუბელნი
შავადა ზედ დასწოლიან
და მრისხანებით ქვეყანას
წარღვნითა ემუქრებიან“.

მაგრამ მაინც და მაინც, ვაი შენ, ჩემო თერგო! შენ, ჩემო ძმობილო, ზოგიერთ კაცსავით, საცა მისულხარ, იქაური ქუდიც დაგიხურავს. ცოდვა არ არის, შენი ჭეჭა-ჭუხილი, შენი ზარიანი ხმაურობა, შენი შფოთვა და ფოთვა, შენი გაუთავებელი ბრძოლა ქვა-კლდე-ღრესთან, თითქო შენი განიერი წადილი შენს ვიწრო საწოლში ვერ მოთავსებულაო. ბევრი რამ საგულისყუროა შენში, ჩვენო დაუმონაო თერგო, შენს ძლევა-მოსილს და შეუბოვარს დენაშია. აქ კი მიმრჩეალხარ დამარცხებულ და ნათრევ ლომსავითა. ცოდვა ხარ და ცოდვას შერები!..

„ჰე, სოფელო, რაშიგან ხარ,
რას გვაბრუნებ, რა ზნე გჭირსა?

შუა ღღე იყო, რომ ლარსის სტანციაში მოვედი. ლარსამდი ჩემმა გულმა ვერაფერი განსაკუთრებითი სიამოვნება ვერა მიიღო-რა, გარდა იმისა, რომ რამოდენადაც ჩემს სამშობლოს ქვეყანას ვუახლოვდები, იმოდენად გარემო ბუნებას ჩემის ქვეყნის ფერი ემატებოდა და თერგს შფოთვა და ღელვა.

შევედი სტანციის ცარიელს ოთახაში, ჩაის დალევა მინდოდა და ამის გამო სამოვარის დადგმა შევეუკვეთე ერთს ფეხ მოტეხილს სალდათსა, რომელიც ბოლოს სტანციის გუშაგად გამოდგა. მინამ სამოვარს შემოიტანდნენ, მივწეკ გაფიცრულ ტახტზედ და თავი ფიქრებს მივეცი.

ოთხი წელიწადი იყო, რაც მე რუსეთში ვიმყოფებოდი და ჩემი ქვეყანა არ მენახა. ოთხი წელიწადი!.. იცი, მკითხველო, ეს ოთხი წელიწადი, რა ოთხი წელიწადია! პირველი რომ მთელი საუკუნეა მისთვის, ვინც თავის ქვეყანას მოშორებია. მეორე, ეგ ოთხი წელიწადი ცხოვრების საძირკველია, ცხოვრების წყაროს სათავეა, ბეწვის ხიდია, სიბნელისა და სინათლის შუა ბედი-საგან გადებული. მაგრამ ყველასათვის კი არა, მართო იმათთვის, ვინც რუსეთში წასულა, რათა ჭკუა ავარჯიშოს, ტვინსა და გულს მოძრაობა მისცეს, — ფეხი აადგმევინოს. ეს ის ოთხი წელიწადია, რომელიც ჭაბუკის ტვინში და გულში გამოჰკევანძავს ხოლმე ცხოვრების კვირტსა. ეს კვირტი კიდევ ის კვირტია, რომლიდანაც მშვენიერი და ბრწყინვალე მტევანიც გამოვა და ძაღლ-ყურძენაცა. ოო, ძვირფასო ოთხო წელიწადო! ნეტავი იმას, ვისაც შენგან გადებული ბეწვის ხიდი ფეხთა ქვეშ არ ჩასტყდომია, ნეტავი იმას, ვინც შენ რიგიანად მოგიხმარა.

III

რაკი ვლადიკავკასიდან გამოვედი და ჩემის ქვეყნის სიომ დამკრა, გულმა სხვა რიგად დამიწყო ფეთქა. პოვოსკაში უკეთესთა ფიქრთა ქვებზედ ხათქა-ხუთქი დამიბნევდა ხოლმე. ახლა კი, როცა სტანციის ოთახის ტახტზედ მამა-პაპურად გავიშობე, ღვთის წყალობა შენა გქონდეს, რომ მე ფიქრს

მივეცი სრული ჩემი გულის-ყური და ყურადღება. ჯგუფად მომიგროვდა, რაც კი დამეტოვა ჩემს მშვენიერს პატარძალსავით მორთულსვე ქვეყანაში, რაც კი მენახა, მეცადნა და მეცნო. მრავალნაირი ფიქრები ერთად, რეულად გონების თვალ-წინ წარმომიდგნენ, მაგრამ ელვის უმაღლეს ერთი ფიქრი მეორეზედ მეცვლებოდა, ასე რომ ჩემი გონების თვალი ერთ და იგივე საგანზედ ერთს წუთსაც ვერ გავაჩერე—ერთის სიტყვით, ჩემს ტვინში სრული რევოლიუცია მოხდა: ძირს მილაგებულნი ფიქრები მაღლა მოექცნენ, მაღლა დალაგებულნი ძირსა და მერე აირივნენ ერთმანეთში.

ამ ყოფაში ვიყავ. ბოლოს, ჩემთა ფიქრთა ყოველმა თვითვეულად თავისი შესაფერი ადგილი დაიჭირა ჩემს გონებაში. მათ შორის ერთი უფრო ბრწყინვალედ გამოიმეხატა, იმ ერთს მოჰყვა მეორე, მეორეს მესამე, ასე რომ ბოლოს ერთ განუწყვეტელ გრეხილად შემექმნენ. როგორ შევეყრები მე ჩემს ქვეყანას და როგორ შემეყრება იგი მე, ვიფიქრე. რას ვეტყვი მე ჩემს ქვეყანას ახალს და რას მეტყვის იგი მე? ვინ იცის: იქნება მე ჩემმა ქვეყანამ ზურგი შემომამკციოს, როგორც სხვა ნი-აღაგზედ გადარგულსა და აღზრდილსა? იქნება მითთვისოს კიდეცა, რადგანაც ჩემში მაინც და მაინც ჩემის ქვეყნის ღვრიტაა დადებული. მაგრამ მაშინ რა ვქნა, რომ ჩემმა ქვეყანამ მამიყოლოს და მამბოს თავის ამბავი და მე კი, მის ენას გადაჩვეულმა,

ვერ გავიგო მისი ენა, მისი სიტყვა? იქნება მიმი-
ლოს კიდევ და, როგორც თავისი შვილი, გულზე-
დაც მიმიკრას და ხარბად დამიგდოს ყური, მაგრამ
მე შევიძლებ კი, რომ მას ღვიძლი სიტყვა ვუთხრა
და იმ სიტყვით უნუგეშოს ნუგეში მოვფინო, მტი-
რალს ცრემლი მოვწმინდო, მუშაკს შრომა გავუ-
ადვილო და ის თვითოეული ნაპერწკალი, რომე-
ლიც არ შეიძლება, რომ ყოველს კაცში არა ჟო-
ლავდეს, ერთად შევიგროვო? შევიძლებ კი? შევი-
ძლებ გასაგონის სიტყვის თქმასა? გადავწყვიტე,
რომ ჩემი ქვეყანა მიმიღებს და მიმითვისებს კიდევ,
იმიტომ, რომ იმისი სისხლი და ხორცი ვარ; იმის
სიტყვასაც და ენასაც გავიგებ, იმიტომ, რომ შა-
მულის შვილი ყურს უგდებს განა მარტო ყურით,
გულითაც, რომლისათვისაც ღუმილიც გასაგონია;
ჩემს სიტყვას გავაგებინებ, იმიტომ რომ შვილის
სიტყვა — მშობელს ყოველთვის ესმის. მაგრამ ამას
სულ სიტყვაზედ ვლაპარაკობ, საქმე კი საქმეშია.
შენმა ქვეყანამ საქმე რომ მოგთხოვოს, მაშინ რასა
იქ? ვკითხე მე ჩემს თავს და გავჩერდი კიდევ. ვი-
გრძენ, რომ ამ კითხვამ შესწყვიტა ის ზემოხსენე-
ბული ჩემი ფიქრების ფერადი გრესილი.

— მართლა და რა უნდა ვქნა, ვკითხე ჩემს
თავს ხმა-მალლივ.

— ჩაი უნდა მიირთოვო, მიპასუხა სტანციის
გუშაგმა, რომელმაც ამ დროს შემოიღიანა სამოვა-
რი და ჩემს ტახტზედ დადგა.

— ჩაი?..

— სამოვარი იმისთვის არ მიბძანეთ, მიპასუხა სულელმა გუშაგმა და გავიდა გარედ. არ გასულა ამის შემდეგ რამდენიმე წუთი, რომ კარი ისევ გაიღო და ერთმა აფიცერმა შემოჰყო თავი. იმისი სახის მეტყველება ამჟღავნებდა, რომ ღვინოსა და არაყს ძალიან დაახლოვებით იცნობდა. ზედ ეტყობოდა, რომ მგზავრი არ იყო.

— ნება მომეცით, მითხრა მან, გაგაცნოთ ჩემი თავი: მე გახლავართ პაღპარუჩიკი, აქ ლარსში ვდგევარ, როტა მაბარია?

— ძალიან მოხარული ვარ, ვუპასუხე მე, წამოვუდგე ფეხზედ და ჩამოვართვი გამოწვდილი ხელი.

— საიღამ მობძანდებით?

— პეტერბურგიდამ.

— ფრიად სასიამოვნოა. ამ უდაბურსა და ვერანა ადგილსა ერთი ეგ სიამოვნება-ლა მაქვს, რომ შევხვდები ხოლმე მგზავრს განათლებულის ქვეყნიდამ. კაცი, რომელიც გონებითა სცხოვრობს, მოვალეა ღვთისა და ქვეყნის წინაშე შეხვდეს განათლებულს კაცს საბაასოდ, გონების გასაფხიზლებლად. დიდად მოხარული ვარ. ბაასი ჭკვის საზღოა.

მითხრა ესა და კიდევ გამომიწოდა ხელი, მეც ხელმეორედ ხელი ჩამოვართვი.

— თქვენ ვინა ბძანდებით, მკითხა მან.

— მე გახლავართ ერთი სომხის სოცდაგრის დახლიდარი.

— დახლიდარო!.. სთქვა ზე ტუჩები აიპრუწა.

— დიად, ბატონო!

ჩემმა ახალმა ნაცნობმა რომ ეს გაიგონა, მყისვე დიდკაცური სანახაობა მიიღო: მხრები მოიმარჯვა, ის პირველად მომარჯვებული ლაპარაკი სხვა ჰანგზედ შესცვალა.

— საიღამ მოდიხა-ა-ართ?.. მკითხა გაკვირვებით და დაცინებითაცა.

— პეტერბურგიდამ.

— ჰმ, ჩაიცინა აფიცერმა: პეტერბურგიდამ. კარგია, გლირსებიათ პეტერბურგის ნახვა. პეტერბურგი!.. ძალიან კარგი ქალაქია—სთქვა ესა და არხეინად ჩამოჯდა სკამზედ: პეტერბურგი!.. ო, ო, დიდი ქალაქია. პეტერბურგი!.. ვრცელი ქალაქია!.. არა ჰგავს თქვენ წითიან ქალაქსა. აბა რა ქალაქია თქვენი ქალაქი? ერთი თავიღამ რომ გადააფურთხო, ფურთხი ქალაქის ბოლოს დაეცემა. პეტერბურგი კი... ხომ გინახავთ პეტერბურგი? რუსეთის გულია: მართალია, აქამდისინ მთელი რუსეთი ჰფიქრობდა, რომ იმის გული მოსკოვია, მაგრამ მთელს რუსეთს მე განვუფანტე ეგ ცრუ და უგუნური აზრი: მე მწერალი გახლავართ. გთხოვთ, რომ მიცნობდეთ. ეგრე კი ნუ მიყურებთ. მე დავატკიცე, რომ პეტერბურგია მთელის რუსეთის გული. იზლერის ბალი ხომ გინახავთ?

დავუგდევი ყური ამ აფიცერს და გულში კი ფეიქრობდი, ხომ არ გაგიჟებულა-მეთქი, მაგრამ გარდა ამ გადარეულის ლაპარაკისა არა შევატყვე-რა.

— არა, იზღერი ბალი გინახავთ, თუ არა? მკითხა კიდევ იმან.

— პეტერბურგის გულობა რით დაამტკიცეთ? ვკითხე მე და არ მივეცი პასუხი მის უკანასკნელს კითხვაზედ.

— არა, ჯერ მე მითხარით: იზღერის ბალი გინახავთ, თუ არა? თქვენ, აქაურები, სამეცნიერო ლაპარაკს ჩვეულნი არა ხართ, ამიტომაც ერთის საგნიდამ მეორეზედ გადახტებით ხოლმე. თქვენ ზედმიყოლებითი, რიგიანი სჯა არ იცით. ეგ, რასაკვირველია, გაუნათლებლობისაგან მოვლით, მგონი, თქვენ არც კი იცით—რა არის ცივილიზაცია, ასოციაცია, არღუმენტაცია, ინტელიგენცია, კასაცია და ფილოლოლია. მაგრამ ეგ არაფერია, წარმატებულია, თქვენც გაიწურთნებით. მაღლობა ღმერთს აფიცრობა და ჩინოვნიკობა ბეჭერი-მოდის რუსეთიდან თქვენს გასანათლებლად. არა, ჯერ მითხარით, იზღერის ბალი გინახავთ, თუ არა? თქვენ გინახავთ, პეტერბურგიც არ გინახავთ?

— მინახავს.

— გინახავთ? მაშნ თქვენ განათლებულნი ხართ, ფეხი ჩაგიდგამთ. ფრიალ მოხარული ვარ, ფრიალ მოხარული ვარ. იზღერის ბალი? როგორაა ბალი, პა? ფერიებით სავსე სამოთხე ის არის, აი! ფერი-

ბი, ხომ იცით, რა არის? ეგ სამეცნიერო სიტყვაა, იქმნება არ იცოდეთ. ეგ მდაბიურად რომ ვთარგმნოთ, იმასა ჰნიშნავს, რომ ის ბალი სავსეა ჟუჟუნა თვალებიან ქალებითა. გინდა ერთს ჩაავლე ხელი, გინდა მეორეს. აი განათლებას რა შეუძლიან. თქვენი ქალები კი კაცს დაინახვენ თუ არა, იმალებიან. არა, პეტერბურგი... დიდი ქალაქია, ფრიად განათლებული, და იზღერის ბალი განათლების გვირგვინია, ასეთი ბალი, რომ „მწუ“.

ამ სიტყვებზედ მეცნიერმა აფიცერმა თითებზედ იკოცა.

— მე იმედი მაქვს, რომ ეს სამოვარი ამ სტოლზედ თქვენთვის სდგას.

— თქვენმა იმედმა არ მოგატყუათ თქვენ.

— მე იმედი მაქვს, რომ თქვენ, როგორც განათლებულის ქვეყნიდამ მოსული კაცი, მეც მითავაზებთ ჩაისა?

— არც მაგ იმედს გაგიმტყუნებთ.

— რომიც, რასაკვირველია, გექნება?

— მაგაზედ კი უკაცრაოდ.

— ეგ ვერაფერი ნიშანია. თქვენ სომეხი ხართ, თუ ქართველი?

— ქართველი.

— ძალიან მიამა, რომ ქართველი ხართ. თუმცა ჩვენი ლერმონტოვი კი ამბობს, რომ *бѣжали робкіе грузины*, მაგრამ მაინც ქართველები სჯობია იმ პოიებსა. პაპიროზები კი, რასაკვირველია, გექმნებათ.

— გახლავთ.

— იმელი მაქვს, მითავაზებთ.

— დიდის სიამოვნებით. ინებეთ.

— აბა, მაშ თქვენ ჩაი დაასხით და მერე მოვყვეთ სამეცნიერო ლაპარაკსა. თუმცა თქვენთვის ძნელი იქმნება სამეცნიერო ლაპარაკის გაგება, მაგრამ მე შიგა-და-შიგ სამეცნიერო სიტყვებს მდაბიურად გითარგმნით და ამ რიგად სამეცნიერო ლაპარაკის გაგებას გაგიადვილებთ.

მე ჩაი დავისხი და ერთი ჭიქა იმას დავუდგი. ჩაი რომ მოსვა, გამოაბოლა პაპიროსი და მოჰყვა ლაპარაკსა.

— თქვენი ქვეყანა, მეცნიერის ენით რომ ვთქვა, განათლებული არ არის, ესე იგი, მდაბიურის ენით რომ ვთქვა, გაუნათლებელია, ხომ გესმით?

— ძალიან კარგად.

— აკი მოგახსენეთ, გაგიადვილებთ-მეთქი სამეცნიერო სიტყვის გაგებას. ახლა დავიწყო იქილამ, რომ თქვენი ქვეყანა განათლებული არ არის, ესე იგი, გაუნათლებელია. ეს ჩაი მოსკოვისა უნდა იყოს?

— არა, სტავროპოლში ვიყიდე.

— სულ ერთია. ახლა დავიწყოთ, როგორც წელანა ვთქვით, იქილამ, რომ თქვენი ქვეყანა განათლებული არ არის, ეგ იმასა ჰნიშნავს, რომ თქვენი ქვეყანა ბნელია. ხომ გესმით?

— დიად, კარგად.

— ახლა რაკი იქილამ დავიწყეთ, რომ თქვენი ქვეყანა განათლებული არ არის, ისიც უნდა ვთქვათ, რომ განათლება რა არის. მე ამას მაგალითებით ავიხსნით: წარმოიდგინეთ ბნელი ოთახი. წარმოიდგინეთ, თუ არა?

— წარმოვიდგინე.

— არა, იქნება სადმე ერთი ფანჯარა ღია დაგრჩათ, ისიც დაკეტეთ.

— დავკეტე, ვუპასუხე კი ღ სიცილი მომივიდა.

— ძალიან კარგი. რაკი ის ფანჯარაც დაკეტეთ, ფარდაც ჩამოათარეთ.

— ჩამოვათარე.

— რაკი ფარდაც ჩამოათარეთ, ოთახიც დაბნელდება, ველარაფერს დაინახავთ. უეცრად შემოიტანეს სანთელი, განათდა ოთახი. განათლებაც ეგ არის. სწორედ მოგახსენოთ, არც ეს პაპიროზია ურიგო. პეტერბურგიდამ იქნება.

— არა, ვლადიკავკასში ვიყიდე.

— სულ ერთია.

— ახლა ხომ გესმით განათლების მნიშვნელობა?

— ძალიან კარგად.

— ახლა, რადგანაც ავიხსენით განათლების მნიშვნელობა, თქვენ უნდა ერთი რამა გკითხოთ: თქვენში ცივილიზაცია როგორ მიდის?

— მაგისას ვერას მოგახსენებთ: დიდი ხანია ჩემს ქვეყანაში არა ვყოფილვარ.

— ეგ არაფერი, მე ეხლავ შევიტყობ, როგორ მიდის: გენერლები გეყოლებათ თქვენ, ქართველებს?

— იქნება ერთი ოციოდე მოგროვდეს.

— რაო, ოციოდეო!.. ო, ო, ეგ დიდი საქმეა, წარმოსთქვა დიდის ყოფით ჩვენმა მეცნიერმა აფიცერმა: ოციოდეო!... ამ ერთ მუჟა ხალხში და ოცი გენერალი!.. ეგ, ბატონო, დიდი ცივილიზაცია გქონიათ. ვერ უყურებთ, ოციოდე გენერალი! არა მჯერა. იქნება თქვენ, მეცნიერების ენით რომ ვქვათ, დეისტეიტელნი სტაცკის სოვეტნიკებსაც მართალ გენერლებშია სთვლით, ესე იგი, მდაბიურის ენით რომ ვთქვა, იქნება შტაცკის გენერლებსა, ანუ უფრო მდაბიურად რომ ვთქვა, უეპოლეთო გენერლებსა, ანუ ამაზედ უფრო მდაბიურად რომ ვთქვა უულვაშო გენერლებსაც მართალს გენერლებში სთვლით? უთუოდ ეგრე იქნება.

— არა, თქვენმა მზემ, — დავუფიცე მეც: არა, თქვენმა მზემ, სულ მართალს გენერლებს მოგახსენებთ.

— ოციოდ მართალი გენერალი! ბარაქალა მართლმადიდებელ რუსეთს! სახელი და დიდება! საცა ფეხს შესდგამს, დაამყარებს ხოლმე ცივილიზაციას. სულ რამდენი წელიწადია, რაც რუსეთი აქ შემოვიდა?

— იქნება სამოც-და-ათი.

— შვიდს წელიწადში ორი გენერალი? დიდი

საქმეა, დიდი ცივილიზაცია არის. მერე როგორი გენერალი?! მართალი გენერალი! თუ ღვთის ძალით თქვენში ცივილიზაციამ ეგრე იარა, სამოც-და-ათ წელიწადს უკან კიდევ ოცი გენერალი მოგემატებათ და სულ ორმოცი შეიქმნება. დიდი საქმეა. მე ეგ არ ვიცოდი, ან საიღამ უნდა შემეტყო? სულ არ იქნება სამი წელიწადი, რაც ამ ქვეყანაში ვარ. სწორედ მოგახსენოთ, არც მოცლა მქონდა, რომ თქვენის ქვეყნისათვის მეცნიერი თვალი დამეკვირვებინა. მე ერთს დიდს საოსტატო საგანს გამოვეკიდე, მრავალი ვიძიე, ისტორიები წავიკითხე და ჩემი დრო სულ ამ სამეცნიერო საქმეზედ გადავაგე. მაგრამ ცუდად არ წახდა ჩემი ღვაწლი, შთამომავლობა მოიგონებს ჩემს სახელსაცა.

— რა იმოქმედეთ?

— რა ვიმოქმდე! ადვილი სათქმელია. აი ბატონო, რუსეთში მებატონეებს ყმები ჩამოართვეს. მებატონეს ბიჭი აღარ შერჩა. მოჯამაგირეს ანაბარას დარჩა. შეწუხდა ქვეყანა, მოჯამაგირეებმა დაუწყეს ყველაფერს სახლში პარვა. მე როგორც გულმტკივნეული შვილი, ჩავუფიქრდი ამ ჩემის ქვეყნის მწუხარებას,—ვთქვი: ქვეყანას შველა უნდა-მეთქი, მაღლობა ღმერთს, ვუშველე კიდევ. ასეთი რამ მოვიგონე, რომ მოჯამაგირეს სახლში პარვა აღარ შეუძლიან. ერთმა უბრალო შემთხვევამ კი მაპოვნინა წამალი. ჩემი დენშჩიკი ფრიად დიდი ქურდი იყო. საშაქრეში შაქარს აღარ უშვებ-

და. ვიფიქრე, ვიფიქრე, როგორ ვუშველო ამ სამეს-მეთქი. დავიწყე ყუთის დაკეტა, მაგრამ ხან დაკეტა დამავიწყდებოდა ხოლმე და როცა სახლი-დამ გავიდოდი, დენშჩიკი შაქარს მომპარავდა. ბოლოს ავიღე: ორი ბუზი დავიჭირე და ჩავსვი სა-შაქრეში, თავი დავხურე და არ დავკეტე კი. ახლა მკითხავ, რისთვისაა? იმისთვისა, რომ თუ დენშჩიკი კიდევ შაქრის მოპარვას დააპირებდა, ხომ ყუთი უნდა გაეღო. რაკი ყუთს თავს ახდიდა, ბუზები მაშინვე ამოფრინდებოდნენ. მერე, როცა შინ მოვიდოდი, ავხდიდი ყუთს და შიგ რაკი ბუზებს აღარ ვნახავდი, აშკარა იქნებოდა, რომ ყუთის თავი აუხდია ვისმე. ვინ ახდიდა, თუ არ ჩემი დენშჩიკი. რაკი ეს გამოვიგონე, მე დენშჩიკი შაქარს ველარ მპარავს. ეხლა ყოველ დილას ჩაის გავათავებ თუ არა, ოთახში ბუზებს ვიჭერ. დავიჭერ ბუზებს, ჩავსვამ შაქრის ყუთში და მთელი ღამე არ ხეინადა ვარ: ვიცი, რომ არავინ მომპარავს. როგორ მოგწონთ ჩემი აზრი! იაფი და ქურდობის წამალია. ეგ წამალი ყველაფერში იხმარება, რასაც კი ჩვენს ოჯახში ყუთში ვინახავთ ხოლმე. ეს აზრი ჯერ არავისთვის არ გამიმჟღავნებია, მაგრამ თქვენი ქვეყანა ისე მიყვარს, რომ თქვენ ეგ გაცნობეთ და გითხრეთ — თქვენც გაუნათლებელს მებატონეებს აცნობოთ. ერთი ეს არის, რომ არაყის ქურდობას ჯერ ვერა ვუშველე რა. არაყის ბოთლშიაც კი ვცადე ბუზების ჩასმა, მაგრამ ეგ წყეუ-

ლები შიგ ირჩობიან — гудя не дура მაგრამ მაგის წამალსაც მალე მოვიგონებ. არა, როგორ მოგწონთ ჩემი ოსტატობა? ფრანკუტეებმა იციან ხოლმე მაგისთანა ეშმაკობის მოგონება, მაგრამ იმათი მაშინების ყიდვა ძვირია. ეს ჩემი ოსტატობა გრძეი არ დაჯდება. აბა რა არის ბუზის დაჭერა და ყუთში ჩასმა? დიდი არაფერი. აბა ეხლა ჰნახეთ, რა შედეგი ექნება ამ ჩემ მოგონილ საქმეს: ეს ჩემი ოსტატობა რომ გავრცელდება, მაშინ შეიძლება, რომ ბუზების აღებ-მიცემა დაიწყონ. აი ქვეყანაში ახალი აღებ-მიცემაზე გაჩნდება: ჩაივლით ერთს მშვენიერს დილას თქვენს ქალაქში და დაინახავთ ბუზების მალაზიასა. ცუდია თუ? რამდენი მშვიერი კაცი ლუკმას იშოვნის ბუზების მეოხებითა. ეხლა კი ბუზები რანი არიან? არაფერი. რის გამოსადევნი არიან? არაფრისა. აი მეცნიერის და ჰკვიანის ნამოქმედებსა და ნაღვაწლს რა დიდი მნიშვნელობა აქვს ქვეყნისათვის; მე აქ არ მოვდიოდი, თუმცა კი ბევრს მეხვეწებოდნენ. ჩემს გულში ვამბობდი: ღმერთს თუ ნიჭი მოუცია რამე ჩემთვის, ისევ ჩემებს გამოვადგე-მეთქი, მაგრამ ახლად დაჭერილ ქვეყნებს უფრო განათლება უნდა-მეთქი. აქ განათლებული კაცები საჭირონი არიან. აბა ცოტა ხანი მოიცადეთ, რა მოხდება. მე ხომ, ზევით რომ ვთქვი, ის მოვიგონე, ახლა სხვა ჩემისთანა სხვას მოვიგონებს, იქნება იმისთანა კაციც გამოვიდეს, რომ თქვენს ქალაქშიაც იზღერის ბალი გამართოს:

მეცნიერის კაცისათვის ყველაფერი შესაძლოა. ამ ყოფითა მთელის პეტერბურგის განათლება აქ გადმოვა. მაშინ ჰნახავთ, რომ ერთს მშვენიერს დღეს სეირნობა გაიმართება იზღერის ბაღში, იმ ბაღში თქვენი ქალები თამამად სიარულს დაიწყებენ, გინდა ერთს უთხარ „შენი ჩირიმე“, გინდა მეორეს, ხმასაც არ გაგცემენ. აბა ხალხი მაშინ დაინახავს თავისს სამოთხეს, როგორც მეცნიერნი იტყვიან, ესე იგი, სამოთხე რომ მდაბიურად ვთქვათ... მაგრამ რა ვთქვათ, მდაბიურადაც სამოთხე სამოთხეა. ხომ გესმით?

— ძალიან კარგად.

IV

იმ საღამოს სტეფანწმინდას ამოვედი. მშვენიერი საღამო იყო, ასე რომ იმ ღამეს იქ დავრჩი, რათა თვალი გამეღო მშვენიერის სანახევების ხილვითა. ოხ, საქართველოვ!

„სხვა საქართველო სად არის,
რომელი კუთხე ქვეყნისა?“

ოთახიდან გარედ გამოვედი და შევხედე სტეფანწმინდის პირდაპირ აყუდებულს მყინვარს, რომელსაც ყაზბეგის მთას ეძახიან. დიდებული რამ არის ეგ მყინვარი. აბა მაგას შეუძლიან სთქვას: ცა ქუდადა მაქვს და დედამიწა ქალამნადაო. ცისა ლაჟვარდზედ მოჩანდა იგი თეთრად და აუზღვრევლად.

ერთის მუჟის ოდენა ღრუბელიც არა ჰფარავდა მის მაღალს შუბლს, მის ყინვით შევერცხლილს თავსა. ერთად-ერთი ვარსკვლავი, მეტად ბრწყინვალე ზედ დაჰნათიდა, ერთს ალავს გაჩერებული, თითქო მყინვარის დიდებულს სახეს განუცვიფრებიაო. მყინვარი!.. დიდებულია, მყუდრო და მშვიდობიანი, მაგრამ ცივია და თეთრი. დანახვა მისი მაკვირვებს და არ მაღელვებს, მაციებს და არ მათბობს,—ერთის სიტყვით მყინვარია. მყინვარი მთელის თავის დიდებულებით საკვირველია და არა შესაყვარებელი. აბა რად მინდა მისი დიდება? ქვეყნის ყაყანი, ქვეყნის ქარიშხალი, ქროლვა, ქვეყნის ავ-კარგი მის მაღალს შუბლზედ ერთ ძარღვსაც არ აატოკებს. ძირი თუმცა დედამიწაზედ უდგა, თავი კი ცას მიუბჯენია, განზედ გამდგარა, მიუკარებელია. არ მიყვარს არც მაგისტანა სიმაღლე, არც მაგისტანა განზედ გადგომა, არც მაგისტანა მიუკარებლობა. დალოცა ღმერთმა ისე თავზედ ხელ-აღებული, გიჟი, გადარეული, შეუპოვარი და დაუმონავი მღვრიე თერგი. შავის კლდის გულიდამ გადმომსკდარი მიდის და მიბლავის და აბლავლებს თავის გარეშემოსა. მიყვარს თერგის ზარიანი ხუილი, გამალეხული ბრძოლა, ღრტვინვა და ვაი-ვაგლახი. თერგი სახეა ადამიანის გაღვიძებულის ცხოვრებისა, ამაღლელებელი ღ ღირს-საცნობი სახეც არის: იმის მღვრიე წყალში სჩანს მთელის ქვეყნის უბედურების ნაცარ-ტუტა. მყინვარი კი უკვდავებისა და განცხრომის დიდებული სა-

ხეა: ცივია როგორც უკვდავება და ჩუმიან როგორც განცხრომა. არა, მყინვარი არ მიყვარს, მით უფრო, რომ მიუკარებლად მაღალია. ქვეყნიერების ბედნიერების ქვაკუთხედი კი ყოველთვის ძირიდან დადებულია, ყოველი შენობა ძირიდან ამალღებულია, მაღლიდან კი შენობა არსად არ დაწყებულია. ამიტომაც მე, როგორც ქვეყნის შვილს, თერგის სახე უფრო მომწონს და უფრო მიყვარს. არა, მყინვარი არ მიყვარს: მისი სიცივე ჰსუსხავს და სითეთრე აბერებს! მაღალიო! რად მინდა მისი სიმაღლე, თუ მე იმას ვერ ავწვდები და ის მე ვერ ჩამომწვდება. არა, არ მიყვარს მყინვარი. მყინვარი დიდ გეტეს მაგონებს და თერგი კი მრისხანე და შეუპოვარს ბაირონსა. ნეტავი შენ თერგო! იმითი ხარ კარგი, რომ მოუსვენარი ხარ. ჩაბა პატარა ხანს დადევ, თუ მყრალ გუბედურ გადაიქცე და ეგ შენი საშინელი ხმაურობა ბაყაყების ყიყინზედ არ შეგეცვალოს. მოძრაობა არის, ჩემო თერგო, ქვეყნის ღონისა და სიცოცხლის მომცემი...

V

ჩამოლამდა. თერგისა და მყინვარის ყურებაში და ზოგიერთ ფიქრების გართვაში დრო ისე გამეპარა, რომ თითქმის ვერ შევიტყე—მზე როგორ გამოესალმა მისგან გამთბარ ქვეყნიერებასა და როგორ მიეფარა მთებსა. დაღამდა, თვალწინ აღარა

სჩანს რა, მისწყდა ხმაურობა ქვეყნისა, ქვეყანა დედუმდა.

დალამდა, მაგრამ არ ვიცი, რას ვიქმოდი, რომ იმედი არ მქონდეს კვლავ გათენებისა. სიცოცხლე სიცოცხლედ-ღა ეღირებოდა?.. მიყვარს, ბუნებავ, შენი დაწყობილობა, რომლის მეოხებითაც ყოველი ღამე თენდება ხოლმე.

დალამდა, მაგრამ მე მაინც სტანციის გარედავარ და დაჟინებით ყურ-აქვევტილი გონებას ვადევნებ თერგის თავზედ ხელ-აღებული დენის ხუილსა. ყველა დადუმდა და შენ არ სდუმობ, თერგო! მერწმუნეთ, მე მესმის ამ ხმა-გაკმენდილს ქვეყანაში თერგის დაუჩუმარი ჩივილი. არის ადამიანის ცხოვრებაში იმისთანა წუთნი მარტოობისა, როცა ბუნებას შენ თითქო შენსას აგებინებ და იგი თავისას შენ გაგებინებს. ამიტომაც შეგიძლიან სთქვა, რომ მარტოობაშიც არსად მარტო არა ხარ, ჰოი ორ-ფეხო ცხოველო, რომელსაც ადამიანს გეძახიან. ამ ღამეს ვგრძნობ, რომ ჩემის ფიქრებისა და თერგის ჩივილს შუა არის რაღაც იდუმალი კავშირი, არის რაღაც თანხმობა. გული მიტოკს და მკლავი მითრთის. რისთვის? დროს დავაცალოთ ამის პასუხის მიცემა.

დალამდა, მისწყდა ადამიანის ფეხის ხმა, მისწყდა ადამიანის მორჭმული ხმაურობა, აღარ ისმის მისის დაღლილის ზრუნვისა და წადილის გუგუნი, ქვეყნის ტკივილმა დაიძინა, ადამიანი აღარა სჩანს

ჩემს გარშემო, ვაი რა ცარიელია ეს სავსე ქვეყანა უადამიანოდ!.. არა, წარიღეთ ეს ბნელი და მშვიდობიანი ღამე თავის ძალითა და სიზმრებითა და მომეცით მე ნათელი და მოუსვენარი ღღე თავის ტანჯვითა, წვალებითა, ბრძოლითა და ვაი-ვაგლახითა! ჰოი ბნელო ღამევ, მეჯავრები შენ მე! შენ რომ არ დაარსებულიყავ ქვეყნისათვისა, მე მგონია, რომ ნახევარი უბედურობაც ადამიანისა ქვეყანაზედ არ იქნებოდა. შენთა მოვლენათა დასცეს პირველად თავ-ზარი ადამიანის გონებასა და დააფთხეს იგი. მას აქედ შეშინებულსა გზა თვისი ვერ უპოვნია,— და აჰა იბრძვის ადამიანი და ღღევანდლამდე ათას-ში ერთსა თავისი ერთხელ დაფრთხალი გონება ფრთხოლას ვერ გადუჩვევია. აი მიზეზი ქვეყნის უბედურობისა. ჰოი, ბნელო ღამევ! მეჯავრები შენ მე. შენის კალთის ქვეშა, ვინ იცის, რამდენი გაბოროტებული მტერი ადამიანისა ეხლა თავს იმალავს? ვინ იცის, ამ ბნელ ფარდის ქვეშ, რომელიც ეხლა ჩემს თვალს ჩამოაფარე, რამდენი მჭედელი და მტარვალი ქვეყნისა სჭედავს ბორკილთა ადამიანის ბედის შესაჭედად? შენ ხარ ხელის შემწყობი იმ ხელობისა, რომელსაც თვალთმაქცობას ეძახიან და რომელიც ადამიანის დაფრთხალ გონებასა უბედურობას ბედნიერებად აჩვენებს ხოლმე: შენ ხარ ჟამი და დრო კუდიანების სერობისა, საცა ისმის სადღეგრძელო სიბნელისა. ჰოი, ბოროტო, წარვედ ჩემგან, ღღეო ნათელო, მოვედ შენ!..

VI

სტანციაში შევიტყე, რომ მთებში დიდი დაბრკოლებაა ფოშტით მიმავლისათვის, რადგანაც სტანციებში ცხენები ხშირად თურმე აკლდებათ. მირჩიეს ფასანაურამდე ცხენი მეჭირავნა და ცხენ-და-ცხენ გადავსულიყავ. მე ეს რჩევა ჭკვაში დამიჯდა. იმ ფიქრით მივეცი თავი ძილს, რომ ხვალე საჯდომს ცხენს ვიჭირავებ და ისე გადვივლი მთებსა.

გათენდა. რა მშვენიერი რამა ხარ, დილის რიჟრაჟო! რა მშვენიერი რამა ხარ, დილის ცვრით პირდაბანილო ქვეყანავ! მე მგონია, რომ ამ დილას ყოველი ტკივილი ქვეყნისა უნდა დაყუჩებულიყოს, მაგრამ თერგი მაინც ჰბლავის და იბრძვის, სჩანს ქვეყნის ტკივილი დაუყუჩავია.

გათენდა და გაიხმაურა ქვეყანამ ადამიანის ხმითა. დღემ დაიწყო თავისი დაუდგარი ფაცა-ფუცი. კარგია გაღვიძებული ადამიანი!.. მაგრამ უფრო უკეთესია ადამიანი, რომელსაც ძილშიაც არა სძინავს, ქვეყნის უბედურობით გულ-ალტყინებულსა. ჩემო ლამაზო ქვეყანავ, არიან ამისთანანი შენში? მე მოვნახავ და, თუ ვიპოვე, ვეთაყვანები.

გავედი სტანციის გარედ და ერთს მოხვევს შევხვდი. ვიჭირავე მისგან ცხენი იმ პირობითა, რომ თითონაც ცხენით გამომყოლოდა. ბოლოს არამც თუ ვინანე, დიდად კმაყოფილიც დავრჩი, რომ ჩემი საქმე ეგრე მოეწყო. ჩემი მოხვევე ძალიან

კაცი გამოდგა. იგი იყო ქაღარა-მორეული, ხანში შესული კაცი. ბოლოს გამოჩნდა, რომ იგი თვალყურ მადევარიც ყოფილა იმ პატარა ქვეყნისა, რომელიც მის გარეშემო ბედს შემოეხაზა და რომელიცა იმის უფერულის ცხოვრების მისაქცევ-მოსაქცევად დაენიშნა.

შევსხედით ცხენებზედ და წამოვედით სტეფან-წმინდიდამ. უკანასკნელად შევხედე მყინვარს. იგი როგორღაც დიდ-კაცურად იბღვირებოდა თავისსი მაღლიდამ. ამან ამირია იმ დილით დამშვიდებული გონება. გულმა კვლავ ტოკვა დამიწყო და მკლავმა თრთოლა. სრულის მძულვარებით მოვაშორე თვალი მყინვარის დიდებულებასა და უფრო დიდის პატივით გამოვეთხოვე მის ფეხთა ქვეშე გაგიჟებით მავალს თერგსა.

ჩემი მოხევე სანახავად ღირსი იყო. იგი, თითონ ზორბად მოსული, იჯდა ერთს პატარა მთის ცხენზედ, რომელიც თითქმის მთელს გზას მგლურის ძუნძულით სასაცილოდ მოძუნძულებდა. ჩემს მოხევეს ჩამოეთხატა ბანჯვლიანი ქუდი თვალებზედ და ისე გარინდებული იდვა, განიერ უნაგირზედ გადაბოტებული, ისე არხეინად და გულ-აუშლვრევლად აყოლებდა თავის ახოვანს ტანს ცხენის ძუნძულს, ისეთის დამშვიდებით და განცხრომით აბოლებდა თავის ჩიბუხსა, რომ გეგონებოდათ—ამისთანა ქეიფში სხვა კაცი ძნელად თუ იქნება დედა-მიწის ზურგზედაო.

- რა გქვიან, ძმობილო? ვკითხე მე.
- . . . ლელთ ღუნრას მიხმობენ, მომიგო მან.
- სადაური ხარ?
- საღწველ? გაიბოტნრდამ, აქრევ მთაჩრა, თერგ-კიდწრზედ.
- ქართველი ხარ, თუ ოსი?
- ოვსრ რაიდ ვიქნები?! ქართველ ვარნ, მახტვე.
- კაი აღგილია ეს თქვენი აღგილი.
- არაა გონჯნი*): ჩვენს ბეჩარბას შეჭფერობს.
- ამისთანა წყალი, ამისთანა ჰაერი სწორედ ბედნიერებაა.
- ჰმ! ჩაიციან მოხვევმ.
- რას იცინი?
- საცრნალს ვიცრნი. ცარრალ სტვამჭი მაგნრთ ვერ გაძღბის.
- აქ ძალიან მოსავალი უნდა იცოდეს?!
- რაიდ არ ეცოდინების? ადგრლ არაა გონჯნი, პატარ გვაქვენ: თვითვარულს კაცს ორ-ორი შაბდის ყანა არ ექმნების. ვიწორდ ვარნ.
- ეს დიდი გზა დიდ ხელს მოგცემთ.
- რანი ბედენაა გზანი? იგ მრსთვის ვარგობს, ვისტც თვის ნაშვრელ-ნამუშევერ გასატან-გასასყიდ აქვენ.
- მაშ ქირაზედ არ დადიხართ?
- რაიდ არ დავდრვართ? დავდრვართ.

*) გონჯაი—ცული.

— მაშ ქირით ფულს იშოვნით.

— ვშაულობთ. ჯიბეჭი არ რჩების: მთის კაცი მახტვე სვამების კერძია. ჰამადი, სმადი არაა სხლ-ჩი, ნაშრვერ დუქანჩი მიდის.

— მაშ ისევ ბარი სჯობნებია: იქ ხალხი უფრო მაძღარია.

— ვინ უწყის? იქართაც სპირ-ბოროტორა დარჩენა. ადგრო ჰხაშობს. იქაველ კაცს ფერი არა აქვს, ჯანი არა აქვს, აქაველ ჯან-მრთელნი არნ. ცარგვლის გამჩენმა განაგო: იქაით მაძღრობა, აქაით სიმრთელე.

— რომელი ქვეყანა სჯობია, მაძღარი თუ მრთელი?

— ორრვენ ერთბა. უერთ-ურთოდ ქვეყნაი გონჯა.

— ორში რომ ერთი ამოგარჩევინონ?

— ორჩიდა? არჩევანზედ? ამ ღორღიან კლდეთ ვიჯობდი, ჯან-მრელია. ადამის ძეი ბალახითაც, გაჭირდის, გაძღების, სატკივარს რაი ეყვის?

ამ ღროს ჩემს მოხვევს უეცრად თოკის უზანგი ჩაუწყდა, თავი ვერ დაიმაგრა და ცხენს გვერდზედ მოექცა. მერე ისევ გასწორდა, ჩამოხტა ცხენიდან და დაიწყო უზანგის გამართვა.

— სპირ-ბოროტორა შეკაზმულ ცხენ,—წამოიძახა ღიმით მოხვევებ: დნილოც შიშვალ ცხენ: ფეხ დაწვდრი და გადაჯდრი.

მე აღარ მოვუცადე მოხვევს და წინ წავედი.

VII

ერთი მითხარ, თუ ღმერთი გწამს,—ვეუთხარი მოხევეს, როცა მე დამეწია: აი სტეფან-წმიდის პირდაპირ რა მონასტერია?

— თერგ-გაღმით?

— დიად.

— გიწყალობნოსთ ცოცხალთა, შეგინდნოსთ მკვდართა, წმიდა სამების სახტარ არნ, უწინდალთ განძთა საფარი, ერთა საბჟო

— როგორ თუ განძთა საფარი, ერთა საბჟო?

— ქართველთა მეფეთა განძი აქილ უფარვან მტრიანობას, მცხეთილ საუნჯეი საფარად აქ ზიდულა მრავალჯერ.

— საბჟო რაღა არის?

— საბჟო? იქილ არნ სენაკ, სად სამართალი ბჭეთან იბჟოდის. რაიც მძიმა სჯემე ხევი ავარდის, მუნ იბჟობინდეს...

— ვერ მეტყვი, როგორ იყო ეგ ბჟობა და რაზედ უფრო მოხდებოდა ხოლმე?

— რაილ ვერ გეტყვი? რაიც ვუწყი, შეგასმენ. როდეს ისტყდის ერობანი დიდ-დევა, დიდ-საქმე, დიდ-არჩევანი, ერობას იქაიდ გამართვინ, აარჩივინ ბჭედა ბრძენ-ბერ-კაცნი, პეიტრობით*) სახელდებულნი, დასხმიან მათ იმ სენაკი საბჟობად. რაიც მერედ სამების სახელით, ხთისგან მათხანვილ მად-

*) პეიტრობით—მეტის გონებით სახელ-განთქმულნი.

ლით იგნ ბჰენი სოქმინან, გადასჰრიდინან, არვინ შე-
შლინან, არვინ გადავლინან.

— შენ მოსწრებიხარ მაგისტანა ბჰობას?

— რაიდ შავესწორდი? აღრინდალ თჰმულო-
ბას გიზრახვენ.

— ეხლა რატომ აღარ არის ეგა?

— აწინა?..

ჩაფიქრდა ჩემი მოხევე და პასუხი კი არ მომ-
ცა. ცოტა ხანს შემდეგ თითონ მკითხა მე:

— შენ რაი მილტის ხარნ?

— ქართველი ვარ, განა ვერ შემატყე?

— რაიდ შეგეტყვის? ტალზვარ*) არა გაქვენ
ქართველთა: რუსნად მორთულხარნ.

— განა კაცს ქართველობა მარტო ტანისა-
მოსზედ შეეტყობა?

— თვალთთვის ტყობად სამსსელ არნა.

— ენა და საუბარი?

— ქართველთ ენად ბევრი საუბრობს: სვამე-
ხიც, ოვსიც, თათარიც, სხვა მილტითიც.

— ტანისამოსს ქართველისას კი ცოტანი იცმენ?

— ქართველის ტალზვრის იერი**) სრულნად
სხვარა. რუსულჩი ქართველ კაც მეუცხოვების.

— ქართველი გულით უნდა ქართველობდეს,
თორემ ტანისამოსი რა არის?

— მართალ ხარნ. მაგრამად გულჩი ვინ ჩაი-

*) ტალავარი—ტანის-სამოსი.

**) იერი—შეხედულობა.

ხედნის? გული შიგნით არნ, უხედველ, ტალღვარ გარედ არნ, სახედველ.

— თუმცა მე რუსული მაცვია, დამიჯერე, რომ გულით ქართველი ვარ.

— იქნების.

არ ვიცი, ჩემმა მოხვევებმა დამიჯერა, თუ არა. ეს კია, რომ ამის შემდეგ ამისთანა ბაასი გავაბით.

— წელანდელ სიტყვაზედ რომ პასუხი არ მომეცი,—დავიწყე კვლავ მე:—მე გკითხე, ეხლა რატომ აღარ ბჰობენ-მეთქი სამების სენაკში.

— აწინა?... ერობა სად არნ? რუსობაჩი ვარნ. აწინა ყველბი გაცუდდის, ყველბი გატუქმდის. სამების ძირჩი სოფელ გერგეთ არნ. იქაველ კაცთ მეფეთა შეუტუქვეს სანტრის დარაჯობანი. მის სამაგერ მეფეთა თარხნობა მიანრჰის სრულ სოფელს, გუჯარიც მპჰსცის საშვრლი-შვრლად. ყვაველ ღამ აწინაც გერგეთიდ სამ-სამ კაც დარაჯად იგზავნების. გერგეთელნ აწინათ სანტრის დარაჯობას თავ-დებულობენ, მაგრამად რუსობაჩი თარხნობა გაუცუდდის, მეფეთ გუჯარს რუსობამ ყური არ ათხრვის. გერგეთი აწინა სხვაფითა ბეგრობს. გატუქმდის აღრინდალ დაწყობანი, ხთის მათხვნელ მაღლრთი ბჰობანიც სამეხაჩი გადავარდის.

— მაშ უწინდელი დაწყობა და დრო უკეთესი იყო?

— რაიდ არა?

— რით იყო უკეთესი?

— ადრია ავად თუ კარგად ჩვენ ჩვენი თანხი ჩვენადვე გვეყუდნეს, მით იყვის უკედ. ადრია ერთი ერობდის, გული—გულობდის, ვაჟი ვაჟობდის, ქალი ქალობდის. ადრია?! ერთ-ერთს დავეყუდნით, ერთ-ერთს ვიხვეწებდით. ადრია?! ქვიშ-ობოლთ ვიფარქვით, შინ მიწირელს*), გარედ მანებს დავულანგმდით, ხთისა და ბატონის იასულს მის ყუდროს არ მივკერძდით, ერთ-ერთს ლალ მტერთან ჩავეფარვდით, დაცემულ ვიუხვებდით, ატირდომილს ვიხოიშნდით და ესრედ იყვის ბრალება კაცისა, ერთ-ერთობა. აწინა ერობა დაიშლის, მეძავ-მრუშობაი ჩამოვარდნის. ხარბობაი, ანგარი გვერინის, ერთ-სულობაი დავარდნის, მტრობა-ბძარვაი გახშრდნის. აწინა ქვიშ-ობოლ ვინ განიკითხის, ატირდომილ ვინ გააცინის, დაცემულ ვინ აღადგინის? აწინა არა არნ კაცნი და თუ არნ—პირად და გულად ჯულუბ არნ. ერი დავარდნილ, გალახულ არნ, ვრდომილ-კრთობილ. წარხდა ქართველთა სახელი, ქართველთა წესთწყობაი. ადრია ჩვენობა იყვის. წარხდა, მორსრნა ქვეყანაი, რაი აწინა ჩვენი ღარჩენა? ჰამად-სმად სასყრდვალ, ტყეი სასყრდვალ, გზაი სასყრდვალ, ღოცვა-კურთხევაი სასყრდვალ, სამართალ სასყრდვალ, რაიდ ღარჩების ბეჩავი მახვევ?..

— ეხლა რომ მშვიდობიანობა არის.

— რაის ვაქნევ ცარიალ მშვიდბას ცარიალ

*) მიწირელ—ეშმაკი.

სტვამაქით. რაი არნ მშვიდბა? უხმარ სატეარს
ჟანგი დაედვის, უსრბოლო წყალჩი ბაყაყნი, კია-
ჭუპი, ქვემძრომი გამრავლდის. უღეგარ, უსვენარ
თერგჩი კი კალმანხი რცის? რაი არნ მშვიდბა ცო-
ცხვანლ კაცთანთვის? რაი არნ მტერობა, თუ ერი
ერობს? ცარიალ მშვიდბა მიწაჩიც გვეყრფის.

— მტერი რომ დაგეცემოდათ, აგიკლებდათ
და ცოლ-შვილს გიწიოკებდათ ხოლმე.

— აწინა მავანლე სვამეჩი უფროს გვაწიოკებს,
უფროსს სახლს გვიკლებს. აღრიდა მტერს მანც
ფარ-ხრმალთ შევეთამაშით, ვიგერიებდით, სხვამეჩს
რაი ეყვის, ვერ მოსაგერიებელ, ვერ შესათამაშე-
ბელ? აღრიდა მტერთან ბრძოლაჩი, სწორების ჯო-
ბინობაჩი, სანელ ვშარბდით, სვამეჩთან ვაჟაი რაი
სანელ ჩამორჩების? აღრიდა, მართალ ხარნ, მტერ
რყვის, ერთგულთა ვაჟთა ჩუქებაც დიდ-რყვის: ბღ-
გილ-მამულ ებრძვის, თარხნობა მიეწევებრდის. აგერ-
ნა თერგ-კიდურზედ ხელთ-უქმნი ციხეი ჩნდების.
იგ ციხეთ არშისა`ციხედა ცნობილ არნ.

— როგორ ხელთ უქმნი?

— ხთით არნ ციხედა, არ შეუვალ, არ შეუღეწ.

— მერე რა უნდა გეთქვა?

— იქაიდ აღრიდა კახთ-ლანშქარ მისევრდის.
ელანშქანათ, იგ ციხე ხელთ ეპყროთ. ხეცსა შეძრ-
წუნებულს ბატონთან შევლია ეზრახნა. მან შველა
ვერ მასცის. შაწუხდის უშველი ერი. კახთა ვაჟანი
ხევისანი მრავალნი მოხორცნეს, მავრდნენ ციხეჩი,

აღმნი დასცის. ერთი ყაფილა პეტიარ-ბერ-კაცი, მახევე. ქალბი ჰყოლია უთხოვარ, მზედ-უნახველ. მან, მახევემ გაისაურნა*) კახთ ლაშქრის დათრობად. მაზრდნ ღვინრი, შაგზანა ციხეჩი. თვისა ქალსა მზედ-უნახველს, მადვინობა შეუთქვენა, უანდერძნა. კახთა ღვინრის მწყურვალთა, ლამაზ-ქალაის მზირალთა, თავი იღორნეს, სრულ ითვრნენ ღვინრით. ქალბიმ განახენის ციხის კარნი, მახევეთ ამცნის მოლორნა კახთ-ლაშქრის. მოვეს მოხევენი, შავეს უგებრად ციხეჩი, დასცის კიჟრნა, კახნი სრულ მთვრალნი მახრცნის. ხელთ იგდის მახევეთ კვლავდა ციხე. არავთ ერისთავს იგ ამცნეს. მან მასცა წყალობად იმ ქალის მამას იგ ციხე, გუჯარიც მასცა...

— ეგ რა ვაჟკაცობა ყოფილა?

— რაიდ არა? ჰკუინი ვაჟკაცობაი ეგე არნ. სად ღონეი ვერ ჰღონობს, იქაიდ ხერხს ემუდვნის.

— მაგ კახელების ამოხოცვის ამბით რა უნდა გეთქვა?

— აწინა ყაველნი ქართველნ ძმანებრ ვარნ. არ მტრობით ვისაუბრე კახთთვის. იგ უნდა შემესმინა, რომ ადრრდა სამსახურს თავ-ვიდედით, საჩუქარიც, ბოძებაც დიდ-იყვის; სახელით, ვაჟკაცობით სარჩო-საბადებელთ მაშრვერ ვიყვენით, კაცი უბრალად არ წახდის. აწინა ტყუობით, მეძავ-მრუშობით, ფიცთა გატეხვით, ერთ-ურთ ღალატით სარჩო-საბადებელ საშრვერ გაგვიხდნის“.

*) გაისაურნა—გაისაზრა, მოიფიქრა.

VIII

მართალია თუ არა ჩემი მოხვევე, მე მაგის გა-
სინჯვაში არ შევალ, ან რა ჩემი საქმეა ეგა! მე
გაკვირდები მხოლოდ მეზავრი, ვიხსენიებ მას, რაც
მისგან სწავლობ ჩემი ცდა მარტო იმაშია, რომ
იმის აზრისათვის იმისივე ფერი შემერჩინა და იმის
სიტყვისათვის იმისივე კილო. თუ ეს შევასრულე,
ჩემი განძრახვაც შემისრულებია.

ჩემმა მოხვევებმა მე კიდევ ბევრი რამ სხვა მი-
ხრა, მაგრამ ყოველი მისი ნაამბობი დასაწყრად არ
გამოდგება შემთხვევისა გამო სხვისა და სხვისა...
მე მარტო ამას ვიტყვი, რომ იმან თავისის სიტ-
ყვით თავისს გულის ტკივილს მიმახვედრა.

მიგიხვდი, ჩემო მოხვევე, რა ნესტარითა ხარ
ნაჩხვლელი. „ჩვენი თავი ჩვენადვე გვეყუდნისო“—
სთქვი შენ და მე გავიგონე. მაგრამ გავიგონე თუ
არა რაღაც უეცარმა ტკივილმა ტვინიდან გულამ-
დე ჩამირბინა, იქ, გულში გაითხარა სამარე და
დაიმარხა. როდემდის დამრჩეს ეგ ტკივილი გულ-
ში, როდემდის? ოხ, როდემდის, როდემდის?.. ჩე-
მო საყვარელო მიწა-წყალო, მომეც ამისი პა-
სუხი!..